

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

VEDA A VIERA: KOMPLEMENTÁRNE POHLADY NA SKUTOČNOSŤ
Szabó Benjamín

(Katedra náboženských štúdií, sekcia náboženská výchova)
doc. Mgr. Andrea Blaščíková, PhD.

ABSTRAKT

Práca sa zaoberá vzájomným vzťahom medzi rozumom a náboženskou vierou. Analyzuje stanovisko, ktoré hovorí že medzi rozumom a vierou je rozpor. Práca je členená do štyroch kapitol. Prvá kapitola objasňuje postoj z pohľadu viery - Magistéria ku vzťahu viery a rozumu. Cirkev neviduje medzi rozumom a vierou rozpor, ale vzájomný súlad a spoluprácu. Oba náhľady na skutočnosť sú prínosné pri spoznávaní jednej pravdy. Druhá kapitola sa zameriava na niektorých autorov a mysliteľov z predošlých storočí až do vrcholného stredoveku, ktorí sa touto témou zaoberali. Práca uvádza primárne autorov, ktorí nevideli medzi vierou a rozumom konflikt. Tretia kapitola sa podrobnejšie zaoberá prírodnými vedami a skúma ich hranice či kompetencie. Opisuje, na aké otázky hľadajú odpovede prírodné vedy a na aké otázky viera či filozofia. Pri uvážení a rešpektovaní kompetencií jednotlivých disciplín niet medzi vierou a prírodnou vedou žiadneho stretu. Štvrtá kapitola ponúka vedecký pohľad, konkrétne S. Hawkinga a J. Lennox a hľadá vzájomné prepojenie medzi náboženstvom, filozofiou a vedou. Na základe analýzy jednotlivých zdrojov, ich vzájomnej syntézy a porovnania, evidujeme nasledovný záver: správne chápaná veda a rozumové schopnosti, s uvedomením si ich hraníc, nie sú v nevyhnutnom protiklade s vierou v Boha. Obe strany poskytujú odpovede na rôzne a dôležité otázky, sú pre človeka obohacujúcim prostriedkom pre lepší život, spoločne sa dopĺňajú a môžu upierať svoj zrak na jednu skutočnú pravdu.

Kľúčové slová: veda, viera, rozum, poznanie, pravda.

OBSAH

ABSTRAKT	2
OBSAH	3
ÚVOD	4
1 POSTOJ MAGISTÉRIA KU VZŤAHU VIERY A ROZUMU	6
2 DEJINNÝ POHĽAD NA VZŤAH ROZUMU A VIERY	12
3 HRANICE VEDECKÉHO VYSVETLENIA SVETA	14
4 S. HAWKING A J. LENNOX O NÁBOŽENSTVE A VEDE.....	18
4. 1 Hawkingov pohľad na filozofiu a Boha	18
4. 2 Boh alebo prírodné zákony?	19
4. 3 Boh alebo multivesmír?	20
4. 4 Zázraky a prírodné zákony	21
ZÁVER.....	23
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	24

ÚVOD

Človek od dávna poznáva svet, na ktorom žije. Učí sa a stále lepšie rozumie prírodným zákonov okolo seba. Za celú dobu ľudstvo spravilo veľký pokrok, či už v oblasti kvality života, sociálneho spolunažívania, zdravia, techniky, kultúry, umenia, vzdelávania a pod. Neustále sa rozširuje poznanie toho, ako svet a život na ňom funguje. V posledných rokoch sa hlavne prírodné vedy dostali výrazne do popredia vďaka mnohým objavom a veľkému prínosu na tejto ceste spoznávania. Z toho vyplýva ale jedna podstatná otázka: čo s ostatnými vednými disciplínami, ktoré sa na svet pozerajú z iného uhľa pohľadu ako prírodné vedy, nepoužívajú tie isté metódy a teda neposkytujú takú mieru istoty ako sa dá namerať či vypočítať napríklad v laboratóriách? Keď prírodné vedy spravili taký pokrok, zostáva miesto stále aj pre disciplíny, ktoré boli dôležité kedysi? Je stále opodstatnené zakladať svoj náhľad na skutočnosť aj pomocou abstraktného uvažovania či viery? Máme tu na mysli spoločenské a humanitné odbory, konkrétne filozofiu a teológiu.

Cieľom našej práce je objasniť, v akom vzájomnom vzťahu sú voči sebe viera v Boha a vedecký pohľad na skutočnosť a tiež zhodnotiť, či si veda, rozum a viera pri skúmaní a poznávaní sveta konkurujú. Pohnútkou pre nás sú niektoré striktné názory aktuálnej doby považujúce vedu, rozum a vieru za nezlučiteľné.

Práca je rozdelená do štyroch kapitol. Začneme opisom postoja Učiteľského úradu Cirkvi k téme vzťahu viery a rozumu. K tomu vyberieme encykliku pápeža Jána Pavla II. *Fides et ratio* z roku 1998. Ten definuje človeka ako toho, kto prirodzene hľadá pravdu. Encyklika opisuje vzťah filozofie (rozumu) a viery (teológie). Venuje sa charakteru a dejinnosti Božieho zjavenia, jeho tajomstvu. Vyzdvihuje tiež hodnotu rozumu a viery pri poznávaní jednej a tej istej Pravdy. Filozofiu považuje za dôležitú spolupracovníčku teológie. Ján Pavol II. spomína v encyklike tiež niektoré filozofické smery, ktoré môžu vzťah medzi rozumom a vierou narúšať. Sú to napríklad scientizmus, ateistický humanizmus, extrémny racionalizmus či nihilizmus.

V druhej kapitole sa zameriame na dejinný vývoj a myšlienkové úvahy o vzťahu rozumu a viery. Budeme pri tom vychádzať z monografie Tomáša Machulu, ktorý skúmal vzťah medzi kresťanskou vierou a racionalitou. V tejto kapitole budeme sledovať vývoj po vrcholný stredovek, resp. po Tomáša Akvinského. Pozornosť upriamime na starých Grékov a možnosť poznania Boha rozumom, na Justína, Klementa, Augustína či Tomáša Akvinského.

V tretej kapitole sa pokúsime zlúčiť myšlienky od rôznych autorov, ktoré nám pomôžu objasniť to, čomu sa prírodné vedy venujú a aké sú ich hranice či kompetencie. Vyjadríme sa tiež k naturalistickému a materialistickému pohľadu na svet. Preskúmame, na aké otázky odpovedá prírodná veda a na aké filozofia či viera. V krátkosti objasníme, ako sa veda rozvíjala aj v kresťanskom prostredí. Taktiež poskytneme sumárny výpis jednotlivých vedných disciplín.

Cieľom poslednej štvrtej kapitoly je analyzovať pohľady dvoch vedcov – S. Hawkinga a J. Lennox. Prelínajú sa tu myšlienky vedecké a filozofické. Zvolíme analýzu Hawkingovej publikácie „Veľký plán“ z pohľadu Lennox, ktorý sa ku tomu vyjadruje vo svojej knihe „Boh a Stephen Hawking“. Kapitola je členená do štyroch podkapitol, každá sa venuje určitej téme.

Takúto následnosť kapitol považujeme za vhodnú pre to, aby sme priblížili pohľady z oboch strán – vedy aj viery a hľadali ich spoločný prienik. Vzhľadom na to, že súčasnosť nám pomáha pochopiť aj minulosť, načrtujeme dejinný pohľad rôznych mysliteľov, ktorí sa touto tematikou zaoberali. A dôvodom samostatnej kapitoly o prírodných vedách je snaha zaujať stanovisko voči pozitivistickému pohľadu na prírodné vedy, ktorý ju považuje za jediný zdroj poznávania. Preto poukážeme na to, aké otázky zodpovedá prírodná veda, aké filozofia (teológia) a tiež na hranice oboch disciplín.

Pre lepšie uchopenie problematiky považujeme za dôležité upresniť pojem „veda“, ktorý v práci používame. V značnej miere „vedou“ myslíme prírodné vedy. Týmto vymedzením vedy len na prírodnú vedu ale nechceme naznačiť, že ostatné disciplíny sú

nevedecké alebo že „veda“ znamená len prírodnú vedu. Dnes je to však často tak vnímané, a pre uľahčenie čítania práce sme tento terminologický aspekt prebrali aj my. V tretej kapitole poukazujeme na riziko plynúce z tohto pohľadu. Prebrali sme ho len kvôli uľahčeniu čítania práce.

Pri písaní práce sme postupovali analytickými metódami, využili sme resumé textu, syntézu, ktorou sme spojili ústredné myšlienky a porovnanie, využité hlavne v poslednej kapitole.

1 POSTOJ MAGISTÉRIA KU VZŤAHU VIERY A ROZUMU

Magistérium Cirkvi sa ku vzťahu medzi vierou a rozumom vyjadrilo už na Prvom Vatikánskom koncile v konštitúcii *Dei Filius*. V Katechizme sa tento vzťah rozoberá v bodoch 156 – 159. V roku 1998 sa na túto tému vyjadril Ján Pavol II. v encyklike *Fides et ratio*. My svoju pozornosť v tejto práci orientujeme práve na túto encykliku.

V úvode encykliky je znázornený pohľad na človeka, ktorý si celú históriu kladie otázky o svojej identite, pôvode, smerovaní, existencii zla alebo o živote po smrti (FR, č. 1). Pri hľadaní odpovedí na tieto otázky má svoju účasť aj Cirkev. Tá si je vedomá svojej úlohy a zodpovednosti ako „služby pravde“, ktorou je Ježiš Kristus. On je „cesta, pravda a život“ (Jn 14, 6) (FR, č. 2). Človek má rôzne možnosti pri poznávaní pravdy, medzi ktorými vyniká filozofia. Ona určitým spôsobom ukazuje, že túžba po pravde patrí k samotnej prirodzenosti človeka. „Pýtať sa na príčinu vecí je vrodenu vlastnosťou ľudského rozumu“ (FR, č. 3). Zaujímavou poznámkou je poukázanie na to, že je tu akási „implicitná filozofia“, na základe ktorej každý cíti, že niektoré princípy sú platné vo všeobecnej rovine. Je to akýsi druh duchovného dedičstva ľudstva (FR, č. 4). Preto by sa jeden myšlienkový prúd nemal stotožňovať s celým filozofickým myslením. To by viedlo k určitej „filozofickej pýche“ (tamtiež).

Cirkev oceňuje úsilie rozumu dosiahnuť ciele, ktoré obohacujú ľudskú existenciu. „Ona totiž vidí vo filozofii cestu, ktorou možno poznať pravdy týkajúce sa existencie človeka. Súčasne pokladá filozofiu za neodmysliteľnú pomoc v prehĺbovaní chápania viery a v ohlasovaní evanjeliovej pravdy tým, čo ju ešte nepoznajú“ (FR, č. 5). *Fides et ratio* vyzdvihuje prínos rozumu ale tiež poukazuje na to, že niekedy ako keby rozum zabudol, že popri jednostrannom skúmaní sveta a človeka by mala byť venovaná pozornosť aj pravde, ktorá ho prevyšuje (FR, č. 5). Tak sa rozvinuli určité formy agnosticizmu či relativizmu¹, z ktorých plynie znehodnocovanie či nedôvera voči pravde či poznávacím schopnostiam človeka. Veci sa redukujú na domnienku a stráca sa potreba či odvaha klásť otázky o zmysle a poslednej príčine života. „Stratila sa nádej dostať od filozofie definitívne odpovede na tieto otázky“ (FR, č. 5). Aj preto sa Ján Pavol II. rozhodol napísať spomínanú encykliku, aby znovu potvrdil potrebu uvažovať o pravde. Je si vedomý úlohy, ktorú má Cirkev pri ohlasovaní pravdy skrze kompetenciu vyplývajúcu zo Zjavenia Ježiša Krista. Tiež upriamuje pozornosť na tému pravdy a na jej základ vo vzťahu k viere. Mnohým dnes chýbajú oporné body a preto je požiadavka formovania a hľadania základu opodstatnená (FR, č. 6).

Človek si kladie otázky a prirodzene hľadá na ne odpovede. V Encyklike je človek definovaný ako ten, kto hľadá pravdu (FR č. 29 a 33). Tá je predmetom vnútornej túžby všetkých ľudí. Každodenný život ukazuje veľký záujem človeka o poznávanie javov, vecí a skutočností, ktoré je sprevádzané aj overovaním a skúmaním. Je to potrebné, pretože ak chce človek založiť na nejakých hodnotách svoj život, je potrebné, aby tie hodnoty boli vo svojej podstate pravdivé. Tieto hodnoty človek nenachádza sám v sebe, ale otvorením sa v pre ne presahujúcich rozmeroch (FR, č. 24-26). Súčasťou tohto hľadania pravdy je nie len hľadať čiastkové, zjavené alebo vedecké pravdy, ale smerovanie k ďalšej pravde, ktorá môže vysvetliť zmysel života (FR, č. 33). Je to potreba istoty a definitívnosti, čiže pravdy absolútnej hodnoty. A to, čo je pravdivé, musí byť pravdivé pre všetkých a navždy (FR, č. 27).

Ján Pavol II. poukazuje na to, že hľadanie pravdy sa nie vždy javí rovnako priesačné a dôsledné. Poukazuje na vrodenu ohraničenosť rozumu a nášho chápania (FR, č. 13 a 28). To

¹ Veľmi výstižne reaguje na relativizmus John Lennox, na ktorého sa budeme v značnej miere odvolávať v poslednej kapitole. Pri takomto zväžení relativistického pohľadu sa ten javí ako sám v sebe protirečivý. Lennox píše: „...je zaujímavé na všetkých tých ľuďoch, čo propagujú rôzne varianty relativizmu: všetci napokon hovoria v podstate niečo také, že pravda a vnímanie atď. sú relatívne, pravdaže, okrem tej pravdy, ktorej vnímanie nám chcú tak vášnivo sprostredkovať. Akosi nedokážu svoj relativizmus aplikovať sami na seba.“ (Boh a Stephen Hawking, s. 63).

ale neznamená, že hľadanie v tomto prípade bude zbytočné alebo neužitočné. „Už sama schopnosť hľadať pravdu a klásť otázky obsahuje prvú odpoveď“ (FR, č. 29). Prvým krokom je nádej. To isté platí aj pre hľadanie odpovedí na existenčné otázky a otázky o posledných veciach. Aj táto túžba je podľa FR zakorenená v srdci človeka (tamtiež). Ján Pavol II. rozoberá rozličné tváre pravdy človeka. V 30. bode hovorí o pravdách: „Najpočetnejšie sú tie, ktoré sa zakladajú na bezprostredných zrejmostiach, alebo ich potvrdzuje skúsenosť. Ide pritom o poradie právd každodenného života a vedeckého výskumu. Na inej rovine sa nachádzajú pravdy filozofického charakteru, ku ktorým sa človek dostáva prostredníctvom špekulatívnej schopnosti svojho rozumu. Nakoniec sú to náboženské pravdy, ktoré majú svoje korene do určitej miery aj vo filozofii. Obsahujú odpovede, ktoré dávajú na posledné otázky rozličné náboženstvá vo svojich tradíciách“ (FR, č. 30). Ďalej Ján Pavol II. definuje človeka, ktorý hľadá pravdu, ako bytosť, ktorá žije z viery. Opisuje skutočnosť, že človek nežije sám a je od narodenia súčasťou spoločenstva a kultúry. Hovorí, že „napriek tomu sú v živote človeka tie pravdy, ktoré prijal jednoduchým uverením, oveľa početnejšie ako tie, ktoré nadobúda prostredníctvom osobného overovania“ (FR, č. 31). Súčasťou týchto právd je niečo viac, je to medziosobný vzťah založený na dôvere, priateľstve a vernosti. Tu dosahujú pravdy istotu a bezpečnosť. A aj poznanie skrze vieru je založené na medziosobnej dôvere vo vzťahu k pravde. „Človek sa vierou zveruje pravde, ktorú mu zjavuje druhý.“ Ako príklad uvádza svedectvo mučeníkov (FR, č. 32). „Táto životne dôležitá a pre ľudskú existenciu podstatná pravda sa dosahuje nielen rozumovou cestou, ale aj tým, že sa človek s dôverou spoľahne na iné osoby, ktoré môžu zaručiť istotu a autenticnosť tejto pravdy.“ Aj rozum potrebuje pri svojom hľadaní podporu, ako napr. prostredníctvom úprimného priateľstva či dialógu. Človek sa tak nachádza na ceste hľadania pravdy a hľadania osoby, ktorej sa možno zveriť (FR, č. 33). A toto je pravda zjavená v Ježišovi Kristovi, ktorá nie je v rozpore s inými pravdami nadobudnutými filozofovaním. Oba spôsoby poznávania vedú k jednej pravde v jej plnosti (FR, č. 34).

Encyklika *Fides et ratio*, poukazujúca na definitívnu pravdu zjavenú v Ježišovi Kristovi, sleduje aj dejinnú líniu Božieho zjavenia. Táto Pravda sa včleňuje do času a do dejín a bola vyslovená raz navždy v tajomstve Ježiša. „Dejiny teda predstavujú pre Boží ľud cestu, ktorú treba prejsť tak, aby zjavená pravda, vďaka ustavičnému pôsobeniu Svätého Ducha, mohla naplno vyjadriť svoj obsah (porov. Jn 16, 13)“ (FR, č. 11). Mimo perspektívy zjavenia sa tajomstvo ľudskej osoby stáva neriešiteľnou hádankou, pretože zjavením sa človeku ponúka posledná pravda o vlastnom živote a o osude dejín (FR, č. 12).

Cirkev si je vedomá úlohy, ktorú od Boha dostala. Je nositeľkou radostnej zvesti a posolstva Ježiša Krista. (FR, č. 7). Na Prvom Vatikánskom koncile (*Dei Filius*) bol zdôraznený nadprirodzený charakter Božieho zjavenia. Na základe niektorých téz vtedajšej doby sa proti viere stavala racionalistická kritika, ktorá popierala každé poznanie, „ktoré by nebolo ovocím prirodzených schopností rozumu.“ Koncil reagoval a potvrdil, že „okrem vlastného poznania ľudského rozumu, schopného svojou prirodzenosťou dospieť až k Stvoriteľovi, existuje aj poznanie, ktoré je vlastné viere. Toto poznanie vyjadruje pravdu, ktorá sa zakladá na samotnom fakte Boha, ktorý sa zjavuje, a je to najistejšia pravda, lebo Boh neklame, ani nechce klamať“ (FR, č. 8). Prvý vatikánsky koncil teda učí, že pravda nájdená skrze filozofické úvahy a pravda Zjavenia sa nemiešajú, ani sa nevyklúčujú. „Existujú dva poriadky poznania, ktoré sa líšia nielen vo svojom princípe, ale aj vo svojom predmete. Viera založená na Božom svedectve a využívajúca pomoc milosti má odlišný poriadok ako filozofické poznanie. To sa totiž pohybuje len vo svetle rozumu. Viera, osvietená a vedená Duchom Svätým uznáva posolstvo spásy a ako „plnosť milosti a pravdy“ (porov. Jn 1, 14) (FR, č. 9). Na Druhom Vatikánskom koncile, ako sme už vyššie načrtli, sa otcovia okrem iného zamerali na Ježiša zjavovateľa a poukázali na spásnostný charakter Božieho zjavenia v dejinách (FR, č. 10).

Zjavenie ale zostáva zahalené tajomstvom, do ktorého umožňuje preniknúť len viera. Tomuto tajomstvu sa preukazuje „poslušnosť viery“. Božia autorita zaručuje vierohodnosť zjavených právd. Rozumu, snažiacemu sa porozumieť tomuto tajomstvu prichádzajú na pomoc znaky, resp. celkový sviatosťný charakter Zjavenia. Poznanie viery robí toto tajomstvo zreteľnejším, ale neodstraňuje ho (FR, č. 13). Zjavenie, vnášajúc do dejín všeobecnú a poslednú pravdu vyzýva rozum človeka, aby sa nikdy nezastavil, a pobáda ho, aby rozširoval svoje vlastné poznanie (FR, č. 14). Určitú ohraničenosť rozumu, stojacu pred Božím nekonečným tajomstvom, opisuje Ján Pavol II. veľmi výstižne: „Zjavenie vnáša do dejín pevný bod, ktorý si človek nemôže odmyslieť, ak chce dospieť k pochopeniu tajomstva svojej existencie. Na druhej strane však toto poznanie stále poukazuje na tajomstvo Boha, ktoré rozum nemôže vyčerpať, ale len dostať a s vierou prijať. Vo vnútri týchto dvoch momentov má rozum svoje osobitné miesto, ktoré mu dovoľuje skúmať a chápať, neobmedzovaný ničím iným, iba svojou vlastnou ohraničenosťou voči nekonečnému tajomstvu Božiemu“ (FR, č. 14). Pravda kresťanského zjavenia pobáda človeka otvoriť sa pre nadprirodzeno (FR, č. 15). „Vo svetle týchto úvah sa núka prvý záver: Pravda, ktorú nám umožňuje poznať Zjavenie, nie je zrelé ovocie alebo vrcholný bod myšlienky, spracovanej rozumom. Ona sa predstavuje s charakteristickou vlastnosťou nezištného daru, dáva vzniknúť myšlienke a požaduje, aby bola prijatá ako prejav lásky“ (FR, č. 15).

V druhej kapitole sa encyklika venuje svedectvu Písma o súvisi medzi poznaním vierou a poznaním rozumom. Ide hlavne o sapienciálne spisy. Napríklad v knihe Sirachovcovej sa múdry človek opisuje ako ten, kto miluje a hľadá pravdu (Sir 14, 22-27). Zdá sa, že pre inšpirovaného autora je „túžba po poznaní charakteristickou vlastnosťou, ktorá je spoločná všetkým ľuďom“. Podľa biblických textov existuje jednota medzi poznaním prostredníctvom viery. Svet treba pozorovať a skúmať rozumom, ale tak, aby viera z tohto procesu nebola vylúčená. „Viera tu nevystupuje, aby uponížila autonómiu rozumu“, ale preto, aby pomohla človeku pochopiť, že v udalostiach sveta sa stáva viditeľným Boh. Viera pomáha rozumu objavovať v toku udalostí činnú prítomnosť Prozreteľnosti (FR, č. 16). Ján Pavol II. usudzuje, že niet teda dôvodu vnímať medzi rozumom a vierou nejaký konkurenčný boj, pretože „rozum dopĺňa vieru a viera dopĺňa rozum, pričom obe skutočnosti majú svoj priestor na realizáciu“ (FR, č. 17). Ďalšie texty súvisiace s touto témou sú v Knihe Múdrosti, kde sa hovorí o tom, ako sa Boh dáva poznať prostredníctvom prírody. Možno to uznať ako prvý stupeň božského Zjavenia. Tu človek vlastnými rozumovými prostriedkami môže poznávať Stvoriteľa (FR, č. 19). Rozum sa síce oceňuje, ale nepreceňuje, pretože to, čo dosiahne, nadobúda plný význam až v širšom horizonte viery. „Človek rozumom dosahuje pravdu, a osvietený vierou objavuje hlboký zmysel každej veci a najmä zmysel vlastnej existencie“ (FR, č. 20). Izrael teda svojím uvažovaním dokázal otvoriť rozumu cestu k tajomstvu (FR, č. 18). Aj Pavol v Rim 1, 20 vyjadruje jednu pravdu a to, že prostredníctvom stvorenia môžu ľudia dospieť k poznaniu Boha (FR, č. 22). Ján Pavol II. zvažuje aj možné úskalía vo vzťahu medzi vierou a filozofiou, pretože niektoré veci rozum sám nedokáže pochopiť. Je potrebné preto rozlišovať. Protiklad vidieť napr. medzi „múdrosťou tohto sveta“ a „múdrosťou Božou“, zjavenou v Ježišovi Kristovi. Tým bodom, ktorý vzdoruje filozofii, je podľa *Fides et ratio* smrť Ježiša Krista na kríži. Človek nedokáže pochopiť, ako môže byť smrť prameňom života a lásky. To, čo si Boh vyvolil, rozum pokladá za „bláznovstvo“ a za „pohoršenie“. Ozrejmuje sa to v Prvom liste Korint’anom. „Rozum nemôže zbaviť obsahu tajomstvo lásky, ktoré predstavuje kríž, zatiaľ čo kríž môže dať rozumu poslednú odpoveď, ktorú rozum hľadá.“ Okrem toho, na inom mieste sa Ján Pavol II. vyjadruje aj o iných skutočnostiach, ktoré sa vo svetle rozumu javia ako nevysvetliteľné. Ide napr. o skúsenosti s vlastným či cudzím utrpením (FR, č. 26). Rozum teda potrebuje pomoc viery.

Encyklika neobchádza ani významné kroky stretania medzi vierou a rozumom z historického hľadiska. Už prví kresťania sa nemohli odvolávať len na „Mojžiša a prorokov“,

ale tiež sa museli opierať o prirodzené poznanie Boha a o hlas mravného svedomia každého človeka (Rim 1. a 2. kap., Sk 14, 16-17). Filozofi klasického myslenia sa snažili tiež očistiť pojem, ktorý mali ľudia o Bohu, od mytologických foriem. Otcovia filozofie chceli objasniť súvis medzi rozumom a náboženstvom a snažili sa dať rozumový základ svojej viere v božstvo. Cieľom bolo kritické vedomie toho, v čo sa verilo. Náboženstvo sa čiastočne očistilo účinkom rozumovej analýzy a tak začali cirkevní otcovia plodný dialóg s antickými filozofmi, čím sa otvorila cesta ohlasovania a pochopenia Boha Ježiša Krista (FR, č.36). Bolo ale potrebné byť obozretní na niektoré pohanské prvky, ako napríklad gnózu (FR, č. 37). Encyklika sa zmieňuje o viacerých významných mysliteľoch vtedajšej doby, ktorý mali podiel na pozitívnom stretaní sa s filozofiou. *Fides et ratio* spomína napríklad sv. Justína, ktorý v kresťanstve našiel „jedinú bezpečnú a užitočnú filozofiu“ (FR, č. 38), Origena, u ktorého bolo možné pozorovať kritické preberanie filozofického myslenia (FR, č. 39) a spomína aj kappadóckých otcov Dionýzia Areopagita a hlavne sv. Augustína. Augustína sklamali všetky filozofické školy a pravdu našiel v kresťanskej viere. „Biskupovi z Hippo sa podarilo zostaviť prvú veľkú syntézu filozofického a teologického myslenia, v ktorej sa stretali grécke a latinské myšlienkové prúdy“ (FR, č. 40). Vidieť u neho hĺbku špekulatívneho myslenia (tamtiež). Cirkevní otcovia postupovali kritickým vedomím, naplno prijali rozum, prístupný absolútnu a vstúpili doň bohatstvo Zjavenia (FR, č. 41). Svoj podiel má aj sv. Anzelm, podľa ktorého priorita viery nekonkuruje hľadaniu, ktoré je vlastné rozumu, pretože ten nie je povolán vyjadrovať úsudok o obsahu viery. Nie je totiž na to spôsobilý. „Túžba po pravde teda pobáda rozum ísť ďalej“ (FR, č. 42). Súlad medzi filozofickým poznaním a poznaním viery je výstižne vyjadrený: „Viera žiada, aby sa jej predmet pochopil pomocou rozumu a rozum na vrchole svojho hľadania pripúšťa ako nutné to, čo predkladá viera“ (FR, č. 42).

Ján Pavol II. vyzdvihuje tiež trvalý prínos myslenia sv. Tomáša Akvinského. Ten posunul do popredia súlad medzi rozumom a vierou. Dokazoval, že svetlo rozumu i svetlo viery si nemôžu protirečiť, pretože obe pochádzajú od Boha. „Viera sa teda nebojí rozumu, ale ho hľadá a dôveruje mu. Viera predpokladá a zdokonaľuje rozum“ (FR, č. 43). Tým, že človek dáva súhlas k obsahu viery, sa rozum nijakým spôsobom neznehodnocuje ani neznižuje (FR, č. 43). Tomáš tiež uvažoval o úlohe Ducha Svätého pri ľudskom poznávaní múdrosti (FR, č. 44).

Pri sledovaní tejto postupnej dejinnej línie *Fides et ratio* následne poukazuje na trendy a filozofické smery, ktoré dovtedy priaznivý vzťah medzi vierou a rozumom začali narúšať. Encyklika vymenúva napríklad nihilizmus, ako dôsledok krízy racionalizmu, tiež rôzne formy ateistického humanizmu alebo pozitivistickú mentalitu v oblasti vedeckého bádania, ktorá sa až zriekla akéhokoľvek odvolávania sa na morálku a metafyziku (FR, č. 46). Už v stredoveku sa „zákonité rozlišovanie medzi dvoma vedeckými formami postupne premenilo na neblahé rozdelenie“ (FR, č. 45). V dôsledku prehnaného racionalizmu niektorých mysliteľov sa niektoré postoje hlásili až k úplne autonómnej filozofii oddelenej od obsahu viery (tamtiež). „Nakoniec to, čo patristické a stredoveké myslenie vytvorilo a uskutočnilo ako hlbokú jednotu, plodiacu poznanie, schopné dospieť k najvyšším formám špekulatívneho myslenia, v skutočnosti zničilo systémy, ktoré si ako náhradu za vieru osvojili rozumové poznávanie odtrhnuté od viery“ (tamtiež). Postupne sa značná časť filozofického myslenia vzdalovala od kresťanského Zjavenia. Z tejto etapy dejín je možné rozpoznať postupné oddeľovanie viery a filozofického rozumu, čím sa aj rozum aj viera ochudobnili a stoja voči sebe slabé (FR, č. 48).

Ako už bolo viackrát spomenuté, Cirkev si je vedomá svojej povinnosti reagovať na filozofické systémy a náuky, ktoré nie sú v súlade s vierou. Cirkev ale nepredkladá vlastnú filozofiu ani nijakú konkrétnu neuprednostňuje na úkor iných (FR, č. 49-50). Treba uvážiť, že pravda je len jedna, a žiadna forma filozofie by nemala tvrdiť, že obsahuje celú pravdu. *Fides et ratio* pobáda ku kritickému rozpoznavaniu vo svetle viery v dnešnej dobe. Cirkev vie, že „poklady múdrosti a poznania“ (Kol 2 ,3) sú skryté v Kristovi (FR, č. 51).

Encyklika pojednáva o dvoch extrémnych smeroch, fideizme a radikálnom tradicionalizme, ale tiež hovorí o racionalizme a ontologizme (FR, č. 52). V dnešnej situácii sa niekdajšie problémy vracajú, ale s novými zvláštnosťami (FR, č. 55). Je potrebné ne strácať „vášnivú túžbu po poslednej pravde a chuť hľadať ju, ani odvahu objavovať nové cesty. Viera vyzýva rozum, aby vyšiel z akejkoľvek izolácie a aby ochotne čosi riskoval pre všetko, čo je pekné, dobré a pravdivé. Viera sa tak stáva presvedčeným a presvedčajúcim advokátom rozumu“ (FR, č. 56). Ján Pavol II. v encyklike *Fides et ratio* okrem toho aj vyjadril, že Cirkev má veľký záujem o filozofiu a že ide o úzke puto, „ktoré spája teologickú prácu s filozofickým pátraním po pravde“ (FR, č. 63). Preto Učiteľský úrad chcel nielen poukázať na omyly a odchýlky rôznych smerov, ale tiež pomôcť skutočnej obnove filozofického myslenia a naznačiť cesty, ktorými kráčať (FR, č. 57). Dôležité bolo štúdium filozofie sv. Tomáša a ďalších scholastických autorov (FR, č. 58).

O tom, aké je vzájomné pôsobenie medzi teológiou a filozofiou, encyklika pojednáva v šiestej kapitole. Aj v teológii má svoje miesto rozumové zdôvodňovanie (FR, č. 64-74), o čom svedčí napr. história veľkých teológov, cirkevných otcov či stredovekých učiteľov Cirkvi (FR, č. 74). Teologická práca ako dielo kritického rozumu vo svetle viery, predpokladá a požaduje vo svojom bádání pojmovú a argumentačne vychovanú a formovaný rozum (FR, č. 77). Zjavenie neponižuje rozum ani jeho autonómiu, ten však nesmie stratiť svoju schopnosť prijímať a klásť otázky s vedomím, že sa nemôže vyhlásiť za absolútne platný (FR, č. 79). „Hĺbke a pravosti viery osoží, keď sa spája s myslením a nikdy sa ho nevzdáva. A znovu nás k tomuto presvedčeniu vedie poučenie cirkevných otcov: „Aj samotné ‚veriť‘ nie je nič iné ako myslieť a dávať svoj súhlas... Kto verí, myslí... Keď verí, myslí, a keď myslí, verí... Ak viera nie je premyslená, nie je ničím.“ A ďalej: „Ak niekto zruší súhlas, vzdá sa viery, lebo bez súhlasu sa vlastne neverí (tamtiež).

Aké vidí *Fides et ratio* požiadavky a úlohy v tomto kontexte vzťahu filozofie a teológie? Ján Pavol II. apeluje na požiadavky vyplývajúce z Božieho slova. Tu sa odmieta akákoľvek forma relativizmu, materializmu či panteizmu (FR, č. 80). Pochybnosti môžu vyústiť tiež do stavu skepticizmu, ľahostajnosti alebo nihilizmu (FR, č. 81). Preto považuje *Fides et ratio* za dôležité overiť schopnosť človeka dosiahnuť poznanie pravdy. Túto požiadavku, vlastnú viere, výslovne potvrdil Druhý vatikánsky koncil: „Poznávací schopnosť sa neobmedzuje len na pozorovateľné javy, ale môže s naozajstnou istotou dosiahnuť duchovne aj hlbšie štruktúry skutočnosti, i keď je v dôsledku hriechu čiastočne zatemnená a oslabená“ (FR, č. 82). Ako ďalšiu požiadavku vidíme potrebu filozofie s metafyzického dosahu, čiže so schopnosťou prekročiť empiriu človeka pri hľadaní pravdy (FR, č. 83). Ján Pavol II. chce zdôrazniť, že „skutočnosť a pravda presahujú to, čo je skutkové a skúsenostné“ a že „človek má schopnosť poznať tento nadprirodzený a metafyzický rozmer pravdivo a iste, i keď len nedokonale a analogicky“ (FR, č. 83). Vyzdvihuje potrebu úzkeho vzťahu kontinuity medzi kresťanskou tradíciou a filozofickým uvažovaním s tým, aby sa predchádzalo nebezpečenstvu niektorých filozofických smerov. Tieto smery encyklika stručne opisuje, ide o: eklekticismus, scientizmus, ktorý nepripúšťa iné vysvetlenia a formy poznávania ako sú v pozitívnych vedách a ktorý odsúva náboženské a teologické poznávanie do oblasti fantázie; pragmatizmus; nihilizmus (FR, č. 86-91). V druhej polovici záverečnej kapitoly a v samotnom závere encykliky Ján Pavol II. skúma aktuálne úlohy pre teológiu, ktorej dôležitou pomocníčkou je filozofia. Zdôrazňuje „hodnotu, ktorú má filozofia pre chápanie viery, ako aj hranice, na ktoré naráža, keď zabúda na pravdy Zjavenia, alebo ich odmieta“ (FR, č. 100). Ján Pavol II. si je vedomý úlohy teológie, ktorý spočíva v obnovovaní vzťahu k filozofii. Ale to platí aj opačne, filozofia by mala obnovovať svoj vzťah k teológii (FR, č. 101). Niektoré myšlienky adresuje priamo teológom a zodpovedným za kňazskú formáciu, aby venovali pozornosť filozofickým implikáciám Božieho slova (FR, č. 105). Okrem toho sa prihovára k samotným filozofom, ale aj vedcom a povzbudzuje ich, aby pokračovali vo svojom úsilí poznávať pravdu (FR, č. 106).

Našu analýzu ukončíme vetou, ktorou sa začína Encyklika *Fides et ratio*: „Viera a rozum sú ako dve krídla, ktorými sa ľudský duch povznáša ku kontemplácii o pravde. Túžbu poznať pravdu a nakoniec poznať Boha, vložil do srdca človeka Boh, aby človek tým, že bude poznať a milovať Boha, mohol dospieť aj k plnej pravde o sebe samom“ (porov. Ex 33, 18 – Ž 27 (26), 8 – 9 – 63 (62), 2 – 3; Jn 14, 8; 1 Jn 3, 2).

2 DEJINNÝ POHĽAD NA VZŤAH ROZUMU A VIERY

V prvej kapitole sme načrtli, ako sa na historický vývoj vzťahu rozum a viery pozerá encyklika *Fides et ratio*. Teraz sa zameriame na niektoré myšlienky z dejinného hľadiska podrobnejšie. Už starí Gréci sa snažili racionálne uchopiť skutočnosť nejakého najvyššieho súcna, bytia alebo božstva. V tom období prevládala tiež židovsko-kresťanská viera v jedného Boha. Aristoteles uznával akéhosi „prvého hýbateľa“. Všeobecne by sa dalo povedať, že antickí myslitelia dobre dospeli k poznaniu jediného božského súcna s maximálnou dokonalosťou. Zbavili sa aj antropomorfných predstáv a upozornili na nepreniknuteľnosť božskej esencie (Machula, s. 19).

Zdá sa, že uznanie niečoho dokonalého a bytostne najvyššieho nie je pre rozumovú cestu problém. Taktiež nie je problém uznať vzdialenosť Boha od sveta. Náročnejšie je ale čisto rozumom prijať vzťah Boha k jeho stvoreniu, k človeku (Machula, s. 20).

V krátkosti sa teraz zameriame na kresťanských mysliteľov, ktorí videli kladný vzťah medzi vierou a rozumom. Mnohých sme spomenuli už pri analýze encykliky *Fides et ratio*. Podľa Justína (+165) vedie filozofia človeka k Bohu a ku kontaktu s Ním. Hovorí, že pravá filozofia je skrytá v kresťanskom učení a že filozofii a teológii ide v podstate o rovnaké problémy (Machula, s. 23). S Justínom sa zhoduje aj Klement Alexandrijský (+215), podľa ktorého je filozofia oprávnená a dobrá, pretože je cestou hľadania pravdy. V súlade s Justínom a Klementom je aj Origenes (185-254), ktorý sa snaží ukázať, že kresťanstvo je pravou filozofiou. V tejto myšlienkovvej línii sa pohybuje aj Augustín (354-430), podľa ktorého viera je predpokladom skutočného pochopenia (Machula, str. 25). Augustín povedal, že rozum je pre vieru nevyhnutný (Stark, s. 106). Rozumové prijatie a preniknutie do Bohom zjavenej pravdy považuje za najcennejšie, ale uvedomuje si, že je to veľmi náročné a nie je to cesta pre každého. A preto je podľa neho potrebná cesta pre všetkých, či múdrych, vzdelaných, tak aj nevzdelaných a jednoduchých. A tou je kresťanská viera, čím sa myslí Zjavenie na základe autority (Machula, s. 25). Boethius (480-524) trval na tom, že viera a rozum nie sú v rozpore. Snažil sa rozumovo uchopiť zjavené pravdy kresťanskej viery (Machula, s. 27). Neskôr, v podobnom duchu ako Augustín hovorí aj Tomáš Akvinský, ktorý si kladie otázku, či je pre všetkých nutné, aby rozumovo poznali Božiu existenciu (Machula, s. 26).

Nástupom stredovekej scholastiky sa už otázka nekladie ako „či vôbec“, ale skôr „ako“ sa k sebe vzťahuje rozum a viera. Významným predstaviteľom v tomto období bol Anselm z Canterbury (1033-1109) (Machula, s. 28-29). Známym je jeho „ontologický argument“ Božej existencie, ktorý vychádza z definície Boha (Machula, s. 28-29; porov. D'Souza, s. 79-82; Kreeft, Tacelli, s. 23). Albert Veľký (1200-1280) sa zaoberal filozofiou, teológiou aj prírodovedou. V rámci Albertovho zmýšľania je možné hovoriť o prirodzenom a nadprirodzenom poznaní. Slovom „fides“ a „ratio“ sa tu myslia dva spôsoby ľudského poznania (Machula, s. 30-31). Albert sa vyhýba obom krajným názorom a to prehnanému racionalizmu a fideizmu. Podľa racionalizmu je prijateľný len taký systém, ktorý je preukázateľný. Fideizmus zase na konfrontáciu viery a rozumu celkom rezignuje (Machula, s. 36). Albert rozlišuje prirodzené poznanie, ktoré je dosiahnuteľné našimi normálnymi silami a prostriedkami, a nadprirodzené poznanie, ktoré je nám dané od Boha (Machula, s. 36-37).

Tomáš Akvinský poukazuje tiež na dvojaký spôsob poznávania jednej pravdy. K niektorým veciam sa dostávame rozumom, a k niektorým sa možno dostať vierou, pretože presahujú možnosti ľudského rozumu (Machula, s. 38). A zároveň, pre Tomáša nie je možné, aby jedna pravda bola v rozpore s pravdou druhou, pokiaľ sú obe skutočne pravdy (Machula, s. 46). Tomáš sa, s prihliadnutím na Aristotelovo delenie, zaoberal aj rozdelením vedy. Iba v krátkosti uvedieme, že ich rozdelenie bolo založené na stupni abstrakcie príslušnou vedou skúmaných foriem od matérie. Predmet vedy rozdelili do troch skupín: prírodná veda, matematika, a teológia, resp. božská veda a metafyzika (Machula, s. 40). Zaujímavý je pohľad Tomáša na metódy jednotlivých vied. Je si vedomý toho, že matematika má istejšie metódy než

metafyzika, avšak to je spôsobené tým, že objekt metafyziky je pre ľudský rozum príliš vznešený (Boh, súcno, pravda...). Tomáš ďalej upozorňuje, že toto menej isté poznanie o vznešených veciach má väčšiu cenu ako presné vedenie o veciach pozemských (Machula, s. 42). A keďže sa teológia zaoberá najvyšším a najdokonalejším súcnom, Tomáš považuje teológiu za vodcovskú vedu. Pre účely tejto práce sa nebudeme zaoberať detailným prístupom a dokazovania hodnoty teológie ako vedy, spomenieme len niektoré body. Tomáš si je vedomý, že argumentácia autoritou nie je veľmi silná, v prípade teológie ide ale o autoritu zjavujúceho sa Boha a preto je podľa neho takýto argument nie najslabší, ale najsilnejší (Machula, s. 45) Používa prirovnanie vzťahu hudby k aritmetike (z ktorých si hudba berie východiská) ku vzťahu teológie k poznaniu Boha a svätých. Tak, ako sa hudobník nezaobrá dokazovaním správnosti aritmetických hodnôt, ale ich prijíma na základe autority matematika, tak aj teológ prijíma určité veci na základe vyššej autority, v tomto prípade Boha a svätých. Inak povedané, nižšie vedy sa odvolávajú a vychádzajú z vyšších vied (tamtiež). Na námietku, že esencia Boha je pre ľudský rozum nedostupná Tomáš odpovedá, že teológia hovorí o Bohu na základe jeho účinkov (tamtiež). Odhliadnuc od toho, za zmienku stojí aj pripomienka, že Tomáš vypracoval súbor „argumentov“ v prospech Božej existencie.

3 HRANICE VEDECKÉHO VYSVETLENIA SVETA

Z doteraz uvedeného usudzujeme, že rozum a viera nie sú nevyhnutne v rozpore, tak ako ani jednotlivé vedné disciplíny, pokiaľ sa držia svojich kompetencií a hraníc. Jednotlivé disciplíny majú svoj predmet, oblasť skúmania, svoju metodológiu či pojmový aparát. Niekedy sa ale stále objavujú názory, ktoré vidia konflikt medzi vedou a vierou (náboženstvom). Je to ale oprávnené? Určitý námet alebo smer na odpoveď nám poskytne krátky pohľad na to, či viera nejakým spôsobom prispela k rozvoju vedy.

Keď sa pozrieme do 16. a 17. storočia, kedy začala veda a experimentálna metóda rozkvitať, veľký prínos pre vedecké metódy a myslenie mali okrem iných aj veriaci vedci ako Galileo, Kepler, Newton a i. (Lennox, s. 71). Ich viera v racionálny a inteligentný svet, ktorý odráža Božiu stvoriteľskú moc bola motorom pri objavovaní a bádani. Rodney Stark v publikácii „*Vyriekli krivé svedectvo*“ píše, že „veda vznikla výlučne v kresťanskej Európe preto, lebo len stredovekí Európania verili, že veda je možná a žiaduca. Základom tejto viery bol ich obraz Boha a jeho stvorenia“ (Stark, s. 182). A to nebolo nič nové, v skutočnosti začiatok „veku rozumu“ siaha až do 2. storočia, kde ho „odštartovali“ ranokresťanskí teológovia. Dôraz sa kládol na objavovanie Božieho charakteru, jeho zámerov, požiadaviek a na pochopenie vzťahu medzi ľuďmi a Bohom (Stark, s. 106). Pre teológov v tejto dobe nebolo nezvyčajné, že hľadali zdôvodňovanie svojej náuky. Už sme spomenuli napr. sv. Augustína. Alfred North Whitehead v knihe *Veda a moderný svet* uvádza, že „viera v možnosť vedy... je nevedomky odvodená zo stredovekej teológie.“ (in D'Souza, s. 86). Aj keď sa takéto vysvetlenie možno zdá byť príliš zjednodušené alebo jednostranné, účelom je najmä poukázať na to, že viera môže byť súčasťou vedeckého bádania a nie je proti rozumovému poznaniu či kritickému zmýšľaniu. Stark sa vo svojej publikácii snaží hlavne uviesť skutočnosti na pravú mieru a vyvrátiť niektoré zaužívané (mylné) názory, z ktorých jeden je ten, že Cirkev a viera sú proti vede, rozumu a značne brzdili vedecký pokrok. Je samozrejme pravda aj to, že táto cesta či vzťah vedy a Cirkvi nebol vždy ideálny, pokojný a bezproblémový.

Veda je dôležitá súčasť života a veľký prínos pre ľudstvo a svet. Dnes sa často vyzdvihuje tiež kritické myslenie, ktoré s tým vedeckým súvisí. V. Čavojová v publikácii „*Prečo ľudia veria nezmyslom*“ (kolektív autorov), vo svojom článku definuje vedecké myslenie ako „použitie metód alebo princípov vedeckého bádania na uvažovanie a riešenie problémov a týka sa zručností potrebných na formulovanie, testovanie a revidovanie teórií; v prípade plne rozvinutých schopností aj na reflektovanie procesu, ako sa poznatky získavajú a menia.“ (s. 186-187). Kritické a vedecké myslenie je v súčasnej dobe dôležité rozvíjať aj v školách.

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR na svojom Centrálnom informačnom portáli pre výskum, vývoj a inovácie uvádza nasledovné odbory vedy a techniky:

1. Prírodné vedy: zaoberajú sa objektmi a javmi, v ktorých má človek len vedľajšiu funkciu, alebo je chápaný ako súčasť živočíšnej ríše. Patrí sem napríklad matematika, IKT, fyzika, chémia, biológia.
2. Technické vedy: skúmajú techniku, analyzujú technické systémy a myšlienkovu syntetizujú prípadne ideovo anticipujú nové technické objekty a procesy. Patrí sem napríklad stavebné inžinierstvo, elektrotechnika, IKT, strojárstvo, environmentálne inžinierstvo, priemyselná biotechnológia, nanotechnológia.
3. Lekárske vedy: zaoberajú sa chorobami, ich diagnostikou, príčinami (etiológia), prevenciou, liečením (terapia) a ich prejavmi (patológia). Majú kľúčovú úlohu pre samotný ľudský život, zdravie a kvalitu života. Patria sem napr. základné lekárske a farmaceutické vedy (anatómia, onkológia, farmaceutická chémia a pod.), klinické lekárske vedy (chirurgia, neurológia, anesteziológia, rádiológia, ortopédia a pod.), zdravotné vedy (hygiena, epidemiológia a pod.), biotechnológie v zdravotníctve.

4. Pôdohospodárske vedy: tvoria osobitnú gnozeologickú kategóriu systematického poznávania vecí a javov štandardizovanými postupmi pozorovania, merania, analýzy a interpretácie. Sú dôležité pre zdravie ľudí a kvalitu života. Patrí sem napr. poľnohospodárske vedy, lesníctvo, rybníctvo (ochrana rastlín, pôdy, poľovníctvo a pod.), živočíšna produkcia, veterinárske vedy, biotechnológie v poľnohospodárstve.
5. Spoločenské vedy: súbor vedných disciplín o spoločnosti v jej historickom i synchrónnom priereze. Ich výstupy sú spolu s humanitnými vedami stále dôležitejšie na riadenie spoločnosti a hospodárstva. Majú spoločensko-hospodársky význam a dopad. Patria sem psychologické vedy, ekonomické vedy a obchod, pedagogické vedy, sociálne vedy, právne vedy, politické vedy.
6. Humanitné vedy: ich výstupy sú spolu so spoločenskými vedami stále viac dôležitejšie na riadenie spoločnosti a hospodárstva. Majú spoločensko-hospodársky význam a dopad. Patria sem historické vedy a archeológia, filologické vedy, filozofické vedy, etika a teologické vedy, vedy o kultúre a umení.

Na základe uvedeného triedenia a tiež čisto ľudských skúseností si myslíme, že poznávanie sveta človekom by malo byť komplexné zohľadňujúce všetky dostupné možnosti, spôsoby a metódy. Riziko dnešnej modernej doby je zúženie pohľadu a niekedy neopodstatnené vyzdvihovanie iba prírodných vied. Prírodná veda nie je problém, problém môže byť nesprávny pohľad na ňu. Na tento aspekt poukazoval aj Ján Pavol II. v encyklike *Fides et ratio*. Dinesh D'Souza v knihe „*Kresťanství a ateizmus úplne jinak*“ opisuje tento nesprávny pohľad ako predstavu, že veda ponúka všetky možnosti, ako porozumieť človeku a vesmíru, a preto je potrebné nevedecké tvrdenia automaticky odmietat'. Autor považuje takýto prístup za hlboko iracionálny (D'Souza, s. 137). Používa analógiu, že snaha vysvetľovať svet len čisto vedecky je ako keby sme sa snažili pochopiť vraždu len na základe fyzikálnych a chemických zákonov. Je zjavné, že pri tomto príklade je potrebné odpovedať aj na otázku „prečo“ vrah čin spáchal, a odpoveď na túto otázku musíme hľadať inde (D'Souza, s. 137). Riziko teda spočíva v tom, ak moderná veda stojí iba na naturalizme a materializme², tzn. na presvedčení, že okrem materiálnej a prirodzenej reality nič iné neexistuje. Tieto pohľady sa ale javia ako protirečivé, pretože neboli nikdy dokázané a sú to skôr vedecké premisy (predpoklady). Istým spôsobom ide o články viery (D'Souza, s. 141-142). Podobne to opisuje aj Machula. Uvádza, že obmedzenie vedy na prírodovedu nie je záver prírodovedný, nie je empirický. Je to výrok neempirickej filozofie, čo znamená, že ak prijmeme pozitivistické obmedzenie vedy len na prírodnú vedu – tento výrok je nevedecký. Pokiaľ neempirická veda nemá zmysel, potom nemá zmysel ani tento filozofický výrok, ktorý vymedzuje povahu a metódu prírodnej vedy (Machula, str. 62).

² Materializmus, podobne ako relativizmus, sa zdá byť protirečivý. „Ak má materializmus pravdu...všetko, čo do seba náš mozog prostredníctvom dedičnosti (genetiky) a okolitého prostredia (spoločnosti) absorboval, je koniec-koncov iba neinteligentný, nenaplánovaný, náhodilý výber, holé fakty a fyzické príčiny; nie logické dôvody... Práve preto nemôže byť materializmus pravdivý. Popiera totiž sám seba... Ak mozog nie je ničím iba spleťou slepých atómov, potom mu nemáme prečo dôverovať... Ak teda neexistuje nič, iba atómy, nemáme žiadny dôvod veriť, že neexistuje nič, iba atómy.“ (P. Kreeft, R. Tacelli, in *Kresťanská apologetika do vrecka*, s. 90-91).

Alebo inak: ak nie sme nič viac ako obrovská zostava nervových buniek a molekúl, „ak koncept pravdy nepovstáva z ničoho iného ako zo správania nervových buniek, ako, v mene logiky, by sme mohli vedieť, že náš mozog sa skladá z nervových buniek?“ (Lennox, s. 72). A Lennox ešte raz zhrnul prílišný redukcionizmus nasledovným spôsobom: „Vo všetkých pokusoch odvodit' racionalitu z iracionality je vyložený vnútorný rozpor bez ohľadu na to, ako sofistickovane sa tvária.“ (s. 73).

Podobná skutočnosť sa týka aj deterministických teórií, ktoré napr. popierajú existenciu slobodnej vôle. John Polkinghorne hovorí: „Všetci zástancovia deterministických teórií či sociálnych a ekonomických (Marx), alebo sexuálnych (Freud), alebo genetických (Dawkins a E. O. Wilson), potrebujú nenápadné „vyhlásenie“, že ich vlastné príspevky majú nárok na výnimku z tohto redukujúceho prístupu.“ (in Lennox, s. 79).

Fyzik a kňaz John Polkinghorne, vo svojom článku „*Where God meets physics*“ uvádza, že veda a náboženstvo odpovedajú na rôzne otázky. V prvom prípade ide o otázky typu „ako sa veci dejú“, v druhom prípade ide o otázky účelu, hodnoty a zmyslu. Polkinghorne ponúka príklad: Keď sa voda varí v kanvici, môžeme povedať, že sa varí, pretože teplo ohrieva vodu (proces), a tiež preto, lebo si chcem pripraviť šálku čaju (účel). Oba popisy reality sú správne, ale poskytujú odpovede na rôzne otázky (Polkinghorne, 2011). Ako píše aj matematik Roger Penrose, veda nevie odpovedať na otázku účelu prírody a reality. Veda odpovedá na otázku „ako to funguje?“, ale nedáva nám popis celej reality, ale len jedného aspektu. Zdá sa, že vedecká pravda nie je celou pravdou (D'Souza, s. 144).

Aristoteles hovoril o štyroch „príčinách“ ako o „úrovniach vysvetlenia“.

1. Materiálna príčina – to, z čoho je niečo vyrobené, 2. formálna príčina – koncepcia, plán, teória, návrh, ktorý vypracoval autor, 3. účinná príčina – samotný autor, ktorý dielo vykonal, 4. konečná príčina – vlastný dôvod, pre ktorý vec vznikla a bola vymyslená či konštruovaná. Veda sa podľa mnohých vedcov zameriava na otázky prvého typu, čiže na materiálne príčiny a pýta sa: „ako“. Ako funguje napr. prúdový motor? Pýta sa aj „prečo“ s ohľadom na funkciu: Prečo je tu táto hadička? Nepýta sa však na otázku „odkiaľ“ alebo od koho to pochádza“, a tiež na otázku „prečo“ s ohľadom na zámer, resp. účel. Prečo bol postavený prúdový motor? A vo vedeckom vysvetlení účinná príčina (autor) ako aj konečná príčina absentuje (Lennox, s. 39). Istým spôsobom sa na otázku „prečo“ dá odpovedať konečnou, ale aj účinnou príčinou, čiže autorom. V tomto prípade pod účinnou príčinou myslíme Franka Whittlea ako autora prúdového motoru. Veda teda nedá odpovede na otázku „prečo“ s ohľadom na zámer, ale to neznamená, že autor – Frank Whittle neexistuje alebo že je nepotrebný.

Keďže v prírodných vedách otázky o konečnej príčine nie sú tie najdôležitejšie, z toho možno vyvodíť, že nebudú až tak podstatné ani otázky o účinnej príčine, pretože tie sú s tou konečnou neoddeliteľne spojené. Ak totiž jestvuje zámer (účel) "niečoho" (nejakej veci), jestvuje aj autor tohto "niečoho", ktorý zámerne "niečo" skonštruoval. Nemalo by zmysel hľadať autora diela, keby sme vedeli, že dielo nie je vytvorené zámerne (účelne) ale je iba náhodné. A keďže veda neodpovedá na otázku "prečo" s ohľadom na účel, tak vo vedeckom vysvetlení nemá svoje miesto ani účinná príčina, ako autor. Kladieme si ale otázku, sú tieto oblasti poznania vedou považované za zbytočné alebo nevedecké len preto, pretože nie je v jej kompetencii na tieto otázky jednoznačne odpovedať?"

Lennox pokračuje a hovorí, že mnohí vedci robia takú chybu, že vymedzia rozsah otázok spôsobom, kde je Boh od začiatku vylúčený a potom tvrdia, že Boh nie je potrebný alebo že nejestvuje. „Nedochádza im, že ich veda neodpovedá na otázky, prečo je tu vôbec niečo, a nie nič, lebo na také otázky veda odpovedať nevie“ (Lennox, s. 39-40).

Prírodné vedy, tak ako aj všetky ostatné, majú svoje hranice, a to, čo siaha mimo empiriu človeka, to čo je vo svojej podstate metafyzické alebo nadprirodzené, nie je dostupné skúmaniu metódami, ktoré sa používajú pri skúmaní hmotného sveta. Ak by to tak bolo, už by to nebolo nadprirodzeno. Preto sa niekedy javí otázka o potrebe vedeckého dôkazu existencie Boha ako neopodstatnená, pretože Boha nebude možné nikdy dokázať s úplnou istotou vo svetle prírodovedeckých dôkazov. Konieckoncov, keby sa Boh dal dokázať, už by jednoducho nebol Bohom, a jednoducho by už nešlo o vieru. Sféra nadprirodzena sa v skúmanke odmerať nedá. Známym (už zosnulým) ateistom Christopher Hitchens používal výrok: „Keď sa dá niečo tvrdiť bez dôkazov, dá sa to tiež bez dôkazov odmietnuť.“ D'Souza hovorí, že toto je kategoriálna chyba. Hitchens posudzoval empirickými meradlami niečo, čo leží mimo empirickej sféry. Požaduje dôkaz niekde, kde neplatia normálne pravidlá dokazovania. Mimo dosah rozumu a skúseností nie je absencia dôkazu dôkazom absencie (D'Souza, s. 169). Podobne reaguje aj slovenský vedec Július Krempaský na domnienku R. Dawkinsa (ďalší známy ateista a autor knihy *Boží blud*), ktorý považuje otázku existencie Boha za vedecky testovateľnú. Krempaský vo svojej publikácii (*Kresťan v treťom tisícročí*) reaguje, že „keby aj nadprirodzeno malo podliehať

skúmaniu metódami vypracovanými pre materiálny svet, potom sa existencia nadprirodzena automaticky vylučuje“ (Krempaský, s. 84). Preto je prirodzené a opodstatnené, ak človek obohacuje svoje poznanie a náhľad na svet aj prostredníctvom iných disciplín spadajúc pod humanitné či spoločenské vedy. Ide predsa o existenciálne otázky. Z tohto hľadiska tu nie je žiaden vedecký konflikt.

4 S. HAWKING A J. LENNOX O NÁBOŽENSTVE A VEDE

John Lennox vidí konflikt v teizme vs. ateizme, a nie vo vede vs. náboženstve (Lennox, s. 14). V nasledujúcej kapitole sa pokúsime analyzovať tento postoj na základe niektorých Hawkingových myšlienok z jeho knihy „*Veľkolepý plán*“, ktorej spoluautorom je Leonard Mlodinow (2010). Nosnou publikáciou, ktorá nám k tomu pomôže bude publikácia od už spomínaného vedca Johna Lennox s názvom „*Boh a Stephen Hawking*“ (2011, slovenský preklad: 2019).

Stephen Hawking (1942 – 2018), jeden z najslávnejších vedcov, bol lucasiánsky profesor matematiky na Cambridge a autor bestselleru „*Stručná história času*“ (A Brief History of Time). Pôsobil na mieste na ktorom kedysi sedel Sir Isaac Newton. Získal mnohé ocenenia a vyznamenania z celého sveta. Bol členom Kráľovskej spoločnosti a členom Americkej národnej akadémie vied. Bol tiež symbolom statočnosti a zdroj inšpirácie, pretože niekoľko desaťročí bojoval s ťažkým ochorením, kvôli ktorému bol na invalidnom vozíku a komunikoval prostredníctvom počítačového hlasu. Stephen Hawking je považovaný za jedného z najgeniálnejších teoretických fyzikov od čias A. Einsteina.

John Lennox (1943) je profesorom matematiky na Oxforde a medzinárodne uznávaný rečník venujúci sa vzájomným vzťahom vedy, filozofie a náboženstva. Vyučuje na mnohých akademických inštitúciách a napísal sériu kníh, ktoré skúmajú vzťah medzi vedou a kresťanstvom. Zúčastnil sa niekoľkých verejných diskusií s najznámejšími ateistami ako napr. Richard Dawkins (v r. 2007) alebo Christopher Hitchens (v r. 2008 a 2010).

4.1 Hawkingov pohľad na filozofiu a Boha

Hawking sa nevyhýbal úvahám o počiatku vesmíru a vzniku života. V „*Stručnej histórii času*“ ponechal otázku Stvoriteľa otvorenú. To sa ale zmenilo po vydaní už spomínanej knihy *Veľkolepý plán* (*The Grand Design*, 2010), ktorej spoluautorom je Leonard Mlodinow. Pre zjednodušenie textu budeme uvádzať prevažne Hawkinga ako autora. Hawking otvorene spochybnil vieru v stvorenie vesmíru Bohom. Podľa neho sú to prírodné zákony, ktoré poskytujú adekvátne vysvetlenie vzniku vesmíru (Lennox, s. 18). „Spontánne stvorenie je ten dôvod, prečo je tu niečo, a nie nič, prečo jestvuje vesmír, prečo sme tu my. Nie je potrebné vzývať Boha, aby uviedol vesmír do pohybu“ (Hawking, s. 186).

Veľkolepý plán sa začína zoznamom otázok, ktoré si ľudia kladú odnepamäti. Ide o metafyzické a filozofické otázky, ako sú: odkiaľ sa to všetko vzalo? Potrebuje vesmír Stvoriteľa? Ako môžeme porozumieť svetu, v ktorom sa nachádzame?

Hawking ale hneď v úvode knihy odmieta filozofiu. Uznáva, že sú to otázky pre filozofiu, ale tvrdí, že filozofia je mŕtva a že nestíha držať krok s modernou vedou (Hawking, s. 13). Lennox na to upozorňuje a uvádza, že samotný Hawkingov výrok je filozofický výrok, čiže sa do nej aj tak zapája. Preto sa samotné tvrdenie zdá byť vnútorne protirečivé. Tento postoj kontrastuje aj s postojom A. Einsteina, ktorý v jednom liste podporil vyučovanie histórie a filozofie vedy pre fyzikov (Lennox, s. 20). Lennox tiež upozorňuje, že Hawkingov postoj sa približuje k scientizmu – názoru, že jediná cesta vedúcou k pravde je veda. Na toto riziko poukázal aj nositeľ Nobelovej ceny Sir Peter Medawar vo svojej knihe „*Rada mladému vedcovi*“ (Medawar, s. 31). Okrem iného Medawar uvádza: „Existencia hraníc vedy je zrejmá už z jej neschopnosti odpovedať na detské elementárne otázky...“ (in Lennox, s. 21). Podobný názor ako vedec zastáva aj Francis Collins.

Vezmime si napríklad morálku. Ťažko nájsť vedecký základ pre morálku. Vedel to aj Einstein: „Každý pokus zredukovať etiku na vedecké vzorce je odsúdený na neúspech“ (in Lennox, s. 22). Ďalší fyzik a nositeľ Nobelovej ceny Richard Feynman zastával podobný názor. Hawking sa teda po znevážení filozofie sám púšťa do filozofovania keď prisudzuje vede rolu presahujúcu jej možnosti (tamtiež).

Hawking načrtol dva zoznamy otázok, prvý obsahuje otázky:

- Ako môžeme porozumieť svetu, v ktorom sa nachádzame? Ako sa správa vesmír? Aká je povaha skutočnosti? Odkiaľ sa to všetko vzalo? Potrebuje vesmír Stvoriteľa? (Hawking, s. 13). Z tohto zoznamu je vedecká len druhá otázka, prvá a posledné tri sú otázkami filozofie (Lennox, s. 23).

Druhý zoznam otázok tvorí:

- Prečo je tu niečo, a nie nič? Prečo jestvujeme? Prečo platí množina zákonov, a nie nejaká iná? (Hawking, s. 17-18). Toto sú tiež známe veľké otázky filozofie. Podľa Hawkinga je filozofia mŕtva, avšak na tieto otázky sa snažil v knihe hľadať odpovede (Lennox, s. 23).

Okrem neadekvátneho pohľadu na filozofiu mal podľa Lennoxu Hawking aj neadekvátny pohľad na Boha. Hawking si pletie Boha s bohmi polyteistických náboženstiev a tvrdí, že fyzika mu už nepreneháva žiadne miesto (Lennox, s. 24). Uvádza sa idey, že Boh je „Bohom medzier“, čo znamená, že tam, kde ľudia nevedeli nájsť vysvetlenie, tak vysvetlenie nachádzali u Boha alebo bohov. Odmietanie mytologických predstáv a zbavovanie sa zbožšťovania síl prírody razilo cestu vedeckému poznaniu. Dopomohli k tomu napr. Táles z Milétu (asi pred 2600 rokmi), Xenofanes z Kolofónu (cca. 570 – 478 pred Kr.; porov. Machula, str. 15-16). „Xenofanes usudzoval, že títo bohovia boli vytvorení na obraz ľudí, ktorí v nich verili“ (Lennox, s. 25). Ďalší grécky filozof Epikuros (okolo r. 341 pred Kr.) sa tiež vyslovil za odstránenie mytológie. Xenofanes ale nebol prvým starovekým mysliteľom, ktorý kritizoval polyteizmus, ale už storočia pred ním hebrejský vodca Mojžiš vystríhal „kľaňať sa iným bohom: slnku, mesiacu alebo nebeskému zástupu“ (Lennox s. 26.; Dt 17, 3). Neskôr to bol Jeremiáš píšuci okolo r. 600 pred Kr. A tu sa dostáva Lennox k pointe a uvádza, že Hawking sa dopúšťa chyby, keď si myslí, že zbaviť sa bohov je to isté ako sa zbaviť Boha, resp. že druhé je nutnou podmienkou prvého. „Pre Mojžiša a hebrejských prorokov bolo absurdné kľaňať sa rôznym prvkom vesmíru ako slnko, mesiac a hviezdy, ako by boli bohmi. Ale považovali za rovnako absurdné neveriť v Boha Stvoriteľa, ktorý vytvoril celý vesmír vrátane ich, a neskláňať sa v úcte pred ním“ (tamtiež. s. 26-27). To, pred čím varovali proroci a Mojžiš bolo vnášanie bohov do vtedajšej monoteistickej kultúry. Hebreji protestovali proti modlárstvu dávno pred Grékmi, takže sa zdá, že polyteizmus predstavuje akúsi degeneráciu pôvodnej viery v jedného Boha Stvoriteľa. Gréci bohovia sa nachádzajú vo svete a pochádzajú zo sveta, zatiaľ čo Boh Stvoriteľ je mimo sveta a uvádza ho do existencie (Lennox, s. 27-28).

V Hawkingovom ponímaní ide teda o neadekvátne stotožňovanie Boha s bohmi, z čoho vyplýva očakávanie, že odstránením polyteistických bohov sa odstráni aj idea Boha Stvoriteľa. V monoteistickom náboženstve Boh nie je Bohom medzier, ale autorom celého „predstavenia“. Nie je ani Bohom deistov, ktorý len škrtol zápalkou. Boh je Stvoriteľom a udržiava tento svet v existencii. Lennox poznamenáva, že to, čomu rozumieme, nám poskytuje najviac dôkazov o Božej aktivite a existencii. Pokračuje svojím pohľadom, že tak, ako jeho obdiv ku géniovi, ktorý vytvoril úžasné umelecké dielo, rastie tým viac, čím viac mu rozumie, tak aj jeho zbožná úcta k Stvoriteľovi rastie tým viac, čím viac rozumie vesmíru, ktorý vytvoril (Lennox, s. 29).

4. 2 Boh alebo prírodné zákony?

Jeden z dôležitých záverov knihy *Veľkolepý plán* znie, že pretože existuje gravitačný zákon, vesmír môže vzniknúť z ničoho“ (Hawking, s. 186). Lennox podrobne tento výrok dôkladnej analýze. Všimá si napríklad skutočnosť, že v tomto výroku Hawking už predpokladá existenciu gravitačného zákona, takže nie je jasné, čo si predstavuje pod pojmom „nič“, pretože gravitačný zákon nie je „nič“. Druhá časť výroku „vesmír sa môže, ba musí, sám stvoriť z ničoho“ obsahuje v sebe vnútorný rozpor. Lennox uvádza príklady, že ak povieme: X tvorí Y, predpokladáme existenciu X, aby mohlo spôsobiť existenciu Y. Ale ak povieme: X tvorí X, znamená to predpoklad existencie X, aby mohlo spôsobiť X, a to je protirečivé, a teda logicky inkohorentné, a to platí aj vtedy, keď X je vesmír. Ide teda o Hawkingov predpoklad existencie vesmíru, aby vysvetlil existenciu vesmíru. A do tretice, aj predstava, že prírodný zákon, ako

gravitácia, vysvetľuje existenciu vesmíru, je protirečivá, pretože prírodný zákon závisí vo svojej existencii od predchádzajúcej existencie prírody, ktorú má opísať. Lennox teda pôsobivo objavil v tomto Hawkingovom výroku až tri logické protirečenia. Uvádza, že „hlavný záver knihy je trojnásobne rozporuplný“ (Lennox, s. 31 – 33). Dopĺňa ho aj Keith Ward, filozof náboženstva: „je logicky nemožné, aby príčina vyvolala nejaký účinok bez toho, aby sama existovala.“ Lennox pokračuje s tvrdením, že táto nelogická predstava vesmíru, ktorý tvorí sám seba je kľúčovým argumentom v knihe Veľký plán (Lennox, s. 34).

Avšak, tu sa opäť stretávame s neadekvátnym pohľadom na Boha. Lennox uvádza, že stelesnenie prírodných zákonov s Bohom je nesprávne. Je to ako keby sme napríklad Newtona stotožnili s prírodnými zákonmi ktoré Newton opísal (Lennox, s. 36). Hawking odmieta osobného činiteľa a tvorivú moc pripisuje fyzikálnym zákonom. Lennox upozorňuje, že ide o kategoriálnu chybu, keď sa zamieňa fyzikálny zákon a osobné konanie. Zamieňajú sa dve úrovne vysvetlenia: konanie a zákon. Hawking dáva na výber medzi Bohom a vedou, resp. medzi Bohom a fyzikálnymi zákonmi (Lennox, s. 37). Lennox uvádza analógiu, kde prúdový motor predstavuje vesmír a úlohou je vysvetliť ho. Buď uvedieme osobného pôvodcu Sir Frank Whittlea, alebo podľa Hawkingovho modelu odmietneme osobné konanie a povieme, že prúdový motor vznikol samovoľne z fyzikálneho zákona. Zdá sa byť nezmyselné vybrať si jednu z týchto možností, pretože sa tu nežiada odpoveď typu buď/alebo. Potrebujeme obidve úrovne vysvetlenia. Vedecké vysvetlenie nesúperi s odvolávaním sa na pôvodcu. Obe vysvetlenia sa navzájom dopĺňajú (Lennox, s. 37-38). Boh teda nie je v konflikte ani nesúperi s prírodnými zákonmi. Newton sa napríklad uvedenej kategoriálnej chyby nedopustil. Fyzikálne zákony môžu vysvetliť fungovanie prúdového motora, ale nevysvetlia, ako vznikol. Hawking vysvetlenia redukoval len na formálne príčiny, avšak Lennox poukazuje na to, že teórie alebo zákony samotné nemôžu nič spôsobiť ani stvoriť. Podobne sa kedysi vyjadril kresťanský filozof William Paley: „Zákon predpokladá činiteľa; lebo je to iba spôsob, podľa ktorého činiteľ postupuje: predpokladá moc...Bez tohto činiteľa, bez tejto moci, zákon nerobí nič; nie je ničím“ (in Lennox, s. 41). Fyzikálne zákony nemôžu nič stvoriť. Sú opisom toho, čo sa deje normálne za istých podmienok. Zákon je deskriptívny a prediktívny, ale nie kreatívny (Lennox, s. 41). Okrem toho, zákony nemôžu ani nič spôsobiť, aby sa niečo udialo. Napríklad Newtonove zákony nikdy nevyvolali pohyb biliardovej gule na stole. Zákony nám len umožňujú analyzovať pohyb a trajektóriu gule aj do budúcnosti, ale nedokáže guľou pohnúť. To môžu len ľudia s tágom (Lennox, s. 41). Podobne sa vyjadruje aj C. S. Lewis: „Nevytvárajú žiadne javy: určujú vzor, ktorému sa musí podriaďiť každý jav, ktorý je niečím vyvolaný...“ (in Lennox, s. 42). Teórie a zákony neprivádzajú hmotu ani energiu k existencii (tamtiež). Ak chce S. Hawking vysvetliť stvorenie vesmíru samotnou gravitáciou, naskytá sa otázka, odkiaľ sa gravitácia vzala?

4. 3 Boh alebo multivesmír?

Hawking si je vedomý jemného vyladenia vesmíru a rôznych fyzikálnych konštánt, podľa neho ale existencia „Veľkého Plánovača“ nie je uspokojivou odpoveďou vedy. Ako ďalšiu z možných odpovedí na existenciu vesmíru Hawking ponúka teóriu multivesmíru. Ide o predstavu, že existuje toľko vesmírov (prípadne až nekonečné množstvo), že čokoľvek sa môže stať, sa v niektorom z nich stane. A teda, jeden z takých vesmírov môže byť práve ten náš (Lennox, s. 48). Lennox reaguje, že Hawking dáva nesprávne na výber opäť z dvoch alternatív, tentoraz je to Boh alebo multivesmír. Teoreticky ale, Boh mohol stvoriť vesmírov koľko chcel, preto tento koncept sám osebe Boha automaticky nevylučuje. Mnohí ale teóriu multivesmíru neprijímajú alebo ju považujú za filozofickú ideu, medzi nimi napr. Roger Penrose, Paul Davies či John Polkinghorne (Lennox, s. 49-50).

Hawking sformuloval tzv. M-teóriu, ktorá má vysvetliť, prečo sú fyzikálne zákony také, aké sú. Táto teória je podľa mnohých tiež len abstraktnou teóriou, ktorá sama osebe nič

nevytvára, ale len pripúšťa existenciu rôznych vesmírov s rôznymi zdanlivými zákonmi.“ Lennox konštatuje, že sa to javí ako pokus „zbaviť sa Stvoriteľa prepožičaním tvorivej moci niečomu, čo samé osebe nie je schopné stvoriť vôbec nič – totiž abstraktnej teórii“ (Lennox, s. 51). Kriticky stavajúci sa vedci voči tejto teórii hovoria, že M-teória nie je experimentálne overiteľná, nie je testovateľná, nie je vlastne ani definovaná, je špekulatívna alebo že leží za hranicami vedy (Lennox, s. 52-53). Roger Penrose, ktorého názory nevyplývajú z náboženského presvedčenia, keďže je členom Britskej humanistickej asociácie, uviedol, že M-teórii chýba empirická podpora, že je to zbierka ideí, nádejí, aspirácií a že je veľmi ďaleko od akejkoľvek testovateľnosti (Lennox, s. 54-55).

4. 4 Zázraky a prírodné zákony

V poslednej časti sa zameriame na to, v akom vzťahu sú zázraky voči vede a či sú vôbec pre racionálne uvažujúceho človeka prijateľné. Hneď môžeme spomenúť, že mnohí významní vedci sa svoju vierou v nadprirodzeno či Kristovo zmŕtvychvstanie netají. Navyše, sú si vedomí argumentov proti zázrakom. Mnohí vedci sú presvedčení, že vesmír je uzatvorený systém príčiny a účinku. Lennox rozoberá dva hlavné argumenty proti zázrakom.

Prvý je, že „viera v zázraky vo všeobecnosti, a v novozákonné zázraky konkrétne, vznikla v primitívnych predvedeckých kultúrach, kde ľudia nepoznali prírodné zákony, a tak ochotne prijímali príbehy o zázrakoch“ (Lennox, s. 81). Reakcia Lennox je jasná, treba si uvedomiť, že ak mala byť nejaká udalosť považovaná za zázrak, musela byť najprv viditeľná určitá pravidelnosť, z ktorej táto udalosť vybočuje. A toto je známe už dávno, aj v novozákonných časoch. Dokonca prvý odpor proti kresťanskej zvesti prišiel od veľkňazov judaizmu a nie od ateistov. Takže mnohí veriaci v Boha spočiatku neverili tomu, že by Ježiš mohol vstať z mŕtvych. Lennox prvú námietku uzatvára konštatovaním, že staroveký svet vedel rovnako dobre ako my (poznal prírodný zákon), že mŕtve telá nevstávajú z hrobov. „Kresťanstvo sa presadilo vďaka váhe dôkazov, že jeden muž z hrobu naozaj vstal“ (Lennox, s. 82).

Druhá námietka proti zázrakom je tá, že ak poznáme prírodné zákony, zázraky sú nemožné. Toto je aj Hawkingov postoj. Možné vysvetlenie ponúka C. S. Lewis, ktorý uvádza príklad, že ak jeden týždeň vhodíme do zásuvky stola tisíc libier, druhý týždeň dvetisíc libier a tretí týždeň znova tisíc libier, logicky očakávame, že keď zásuvku najbližšie otvoríme, budeme tam mať štyritisíc libier. Predstavme si teraz, že tam nájdeme len tisíc libier. Čo si pomyslíme? Že boli porušené zákony aritmetiky? Samozrejme že nie, ale skôr, že boli porušené zákony našej krajiny nejakým zlodejom, ktorý tritisíc libier vzal. Vysvetlenie, že zákony aritmetiky vylučujú existenciu a možnosť zásahu inej osoby (napr. zlodeja) nedáva zmysel. Naopak, účinkom zákonov je, že odhaľujú jeho existenciu a činnosť (in Lennox, s. 83). Podobnú analógiu môžeme uviesť pri Newtonovom gravitačnom zákone. Ak pustíme jablko zhora, bude padať smerom dole, ale gravitačný zákon nikomu nebráni zasiahnuť a jablko zachytiť. Inými slovami, „zákon predpovedá, čo sa stane, ak sa nijako nezmenia podmienky, za akých sa experiment vykonáva.“ Takže z pohľadu viery prírodné zákony predpovedajú, čo sa stane alebo sa má stať, ak Boh nezasiahne (tamtiež). Kresťania nepopierajú prírodné zákony ani netvrdia, že Kristus vstal z mŕtvych prirodzeným spôsobom. Tvrdia, že vstal nadprirodzenou mocou. Rozdiel medzi Hawkingovým názorom a tým kresťanským je v tom, že kresťania nepovažujú vesmír za uzavretý systém príčin a účinkov. Hawking, naopak tvrdí, že príroda je absolútne uniformná a nepripúšťa nijaké výnimky. Ako sme ale už ukázali, prírodné zákony nemôžu zázraky zakázať. Aby sme chceli dokázať, že skúsenosť proti zázrakom je absolútne uniformná, museli by sme mať skúsenosť s každou udalosťou v každom čase a na každom mieste, čo je ale nemožné. Nemôžeme vedieť, že sa zázraky nikdy nestali alebo že sa nikdy nemôžu stať. Nevieme, či súčasné poznané prírodné zákony platia vždy a všade. Iný problém vidí Lennox v tom, že uniformita prírody, nazývaná aj induktívny princíp,

na ktorom je založená z veľkej časti vedecká argumentácia, sa nedá dokázať (Lennox, s. 85-86). C. S. Lewis sa vyjadruje: „Ak je naturalizmus pravdivý, nemáme žiadny dôvod dôverovať nášmu presvedčeniu, že príroda je uniformná. Dá sa mu dôverovať, len ak platí celkom inakšia metafyzika...ak to je racionálny Duch a my odvodzujeme našu racionálnu duchovnosť od Neho - , potom vskutku sa našim presvedčeniam dá dôverovať“ (in Lennox, s. 87). Ak sa povýši príroda na absolútne v mene vedy a vopred sa vylúčia zázraky, napokon to spôsobí popretie základov pre dôveru v racionalitu vedy a aj uniformitu prírody. Na druhej strane, ak sa príroda považuje za časť väčšej reality, ktorá zahŕňa Inteligentného Boha, poskytuje to racionálne opodstatnenie pre vieru v usporiadanie prírody (Lewis, in Lennox, s. 88). A ak pripustíme existenciu Stvoriteľa, aby sme odôvodnili usporiadanosť prírody, pre toho istého Stvoriteľa ostávajú možnosti jeho zásahu do behu prírody otvorené (tamtiež). Výsledkom tohto uvažovania je, ako uvádza Lennox, že veda nemôže zázraky úplne vylúčiť (Lennox, s. 89).

ZÁVER

Nie je ľahké jednoznačne vymedziť, kde sú hranice vedy, rozumu a viery, kde by si mali držať odstup a kde naopak spolupracovať. Tieto oblasti náhľadu na realitu a jej poznávanie sa prelínajú a obe sú dôležité. Treba si ale uvedomovať, aké sú možnosti a hranice vedy, rozumu, a viery a na aké otázky dávajú odpoveď.

V úvode sme si položili otázku, v akom vzťahu sú viera a veda a či si odporujú. Odpovede sme hľadali pomocou preskúmania vedeckého pohľadu, pohľadu Magistéria, dejinného pohľadu a analýzou kompetencií prírodných vied. Zistili sme, že Cirkev si je vedomá poznateľnosti jednej Pravdy, ku ktorej vedú dve cesty – cesta rozumu a cesta viery. Tie si na tejto ceste smerovania k Pravde nekonkurujú, ale naopak sa dopĺňajú a hľadajú vzájomné pochopenie. Táto Pravda (Božie zjavenie) je zahalená istým tajomstvom, preto rozum ju nedokáže pochopiť v jej absolútnej plnosti, a tu má svoje miesto viera. „Viera žiada, aby sa jej predmet pochopil pomocou rozumu a rozum na vrchole svojho hľadania pripúšťa ako nutné to, čo predkladá viera“ (FR, č. 42).

Pri uvažovaní o tejto problematike je potrebné mať na zreteli aj myšlienky, ktoré ponúkajú osobnosti z predošlých storočí. Po preskúmaní tohto aspektu vyplývajú niektoré závery: vzťah medzi rozumom a vierou nie je len terajšia aktuálna téma, ale už dlho predtým sa ňou zaoberali mnohí myslitelia. Vzhľadom na náš cieľ sme sa zamerali hlavne na tých, ktorí vnímali kladný vzťah medzi vierou a rozumom. Nami spomenutí autori ako Augustín, Albert Veľký či Tomáš Akvinský nevideli medzi rozumom a vierou nesúlad. Akvinský, tak ako aj Albert Veľký vnímal dvojaký spôsobom poznávanie jednej pravdy. K niektorým veciam sa dostávame rozumom, a k niektorým sa možno dostať vierou, pretože presahujú možnosti ľudského rozumu (Machula, s. 38).

Po úsudí, že rozum sám o sebe má určité hranice, sme sa zamerali na hranice vedy. Poukázali sme na široké spektrum jestvujúcich vedných disciplín. Každá má svoj predmet, používa pre ňu vhodné metódy a pozerá sa na skutočnosť zo svojho stanoviska. Preskúmali sme, či je správne vnímať prírodnú vedu ako jediný zdroj poznania a zistili sme, že tak ako každá iná disciplína, aj prírodná veda má svoje hranice. Preto považujeme za opodstatnené svoj úsudok o realite stavať okrem iného tiež na filozofii či viere. Pokiaľ si teda vedné odbory sú vedomé svojich hraníc a kompetencií, a prehnane nezasahujú do oblasti druhých vied, nejestvuje tu výslovne nejaký rozpor. Môžu jestvovať bok po boku a rozširovať horizonty komplexného poznania.

Práca si vyžadovala aj vedecké stanoviská. Sledovali sme pohľady dvoch známych vedcov – už zosnulého S. Hawkinga a J. Lennox. Tu sa nám opäť potvrdila téza, že každá veda má svoje obmedzenia. Lennox analyzoval Hawkingove tvrdenia a snažil sa ich dať viac do filozoficko-vedeckého rámca. Hawking pozdvihol prírodnú vedu nad jej možnosti a v jeho záveroch nebola existencia Boha potrebná. Lennox našiel vo viacerých Hawkingových tvrdeniach nejasnosti až protirečenia. Vzťah medzi náboženstvom a vedou Lennox vykreslil tak, že sú schopné existovať spoločne bez toho aby vzájomne súperili. John Lennox vidí konflikt skôr v teizme vs. ateizme, a nie vo vede vs. náboženstve (Lennox, s. 14).

Na záver by sme mohli uviesť, že pravda neprotirečí pravde. Ak veda aj viera smerujú k jednej a tej istej pravde, tak, ako to hovorí *Fides et ratio*. sú ako dve krídla, ktorými ľudský duch smeruje k pravde. Boh vložil do schopností človeka aj rozum, aby sme ho spoznávali. Dal nám aj dar viery, ktorá siaha ešte vyššie k plnosti. Siaha ponad rozum, ale nie je proti rozumu. Rozmanitá, ale jednotná osobnosť človeka vyžaduje rozvoj všetkých jej oblastí a štruktúr. S premostením do pedagogickej perspektívy by sme mohli povedať, spolu s pápežom Františkom, že je potrebné rozvíjať tri oblasti: oblasť rozumu, srdca a rúk (skutkov). A to si vyžaduje viac, ako len zameranie sa na vedecké či rozumové schopnosti.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

D'SOUZA, D. *Křestanství a ateismus úplně jinak*. Praha : IDEÁL, 2009. 313 s. ISBN 978-80-86995-11-3.

FRANCIS. *Address to students and teachers from schools across Italy*. [online]. 10. 5. 2014. [cit. 2019.02.23.] Dostupné na internete: <http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/may/documents/papa-francesco_20140510_mondo-della-scuola.html>.

HAWKING, S. – MLODINOW, L. *Velkolepý plán*. Praha : Argo/Dokořán, 2011. 204 s. ISBN 978-80-7363-362-2.

JÁN PAVOL II. Encyklika *Fides et ratio*. [online]. 14. 9. 1998. [cit. 2020.03.16.] Dostupné na internete: <<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/fides-et-ratio>>.

JURKOVIČ - ČAVOJOVÁ – BREZINA a kol. *Prečo ľudia veria nezmyslom*. Bratislava : Premedia, 2019. ISBN 978-80-8159-757-2.

KREMPASKÝ, J. *Kresťan v treťom tisícročí*. Bratislava : LÚČ, 2016. ISBN 978-80-8179-042-3.

KREEFT, P. – TACELLI, R. K. *Kresťanská apologetika do vrecka*. Pezinok : Familiaris, 2016. ISBN 978-80-89428-14-4.

LENNOX. J. C. *Boh a Stephen Hawking*. Banská Bystrica : Slovenská biblická spoločnosť, 2019. ISBN 978-80-89846-32-0.

MACHULA, T. *Kresťanská víra a racionalita: filosofický prístup*. České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2004. ISBN 80-7040-727-1.

MEDAWAR, P. B. *Advice to a Young Scientist*. Harper & Row.

POLKINGHORNE, J. *Where God meets physics*. [online]. 28. 11. 2011. [cit. 2020.03.16.] Dostupné na internete: <<https://www.cam.ac.uk/research/discussion/where-god-meets-physics>>.

STARK, R. *Vyriekli krivé svedectvo*. Bratislava : POSTOJ MEDIA, 2018. ISBN 978-80-972814-9-6.

SVÄTÉ PÍSMO. 8. vyd. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2006. ISBN 80-7162-588-4.

Online linky

<https://www.johnlennox.org/about>

<http://www.hawking.org.uk/>

<https://www.vedatechnika.sk/SK/VedaATechnikaVSR/odboryVaT/Stranky/Prirodnevedy.asp>
x

<https://www.vedatechnika.sk/SK/VedaATechnikaVSR/odboryVaT/Stranky/technickevedy.aspx>

<https://www.vedatechnika.sk/SK/VedaATechnikaVSR/odboryVaT/Stranky/Lekarskevedy.aspx>

<https://www.vedatechnika.sk/SK/VEDAATECHNIKAVSR/ODBORYVAT/Stranky/Podohospodarskevedy.aspx>

<https://www.vedatechnika.sk/SK/VedaATechnikaVSR/odboryVaT/Stranky/Spolocenskevedy.aspx>

<https://www.vedatechnika.sk/SK/VedaATechnikaVSR/odboryVaT/Stranky/Humanitnevedy.aspx>

Študentská vedecká odborná činnosť (ŠVOČ)

ŠVOČ ponúka študentom vysokých škôl možnosť vypracovať odborné práce na témy súvisiace s oblasťou štúdia. Práca bola zaradená medzi víťazné a najlepšie práce v jednotlivých sekciách súťaže Študentská vedecká odborná a umelecká činnosť (ŠVOUČ) za rok 2021 na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Všetky ocenené a publikované práce v časopise Prohuman za rok 2021 nájdete tu: <https://www.prohuman.sk/category/typ-prispevku/the-best-of-svoc-2021>

Kontaktné informácie

UNIVERZITA
KONŠTANTÍNA
FILOZOFA **FILOZOFICKÁ**
V NITRE **FAKULTA**

Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67, 949 01 Nitra
<https://www.ff.ukf.sk>

